RECENZE

Bezpečnostní a strategická kultura USA, EU a ČR

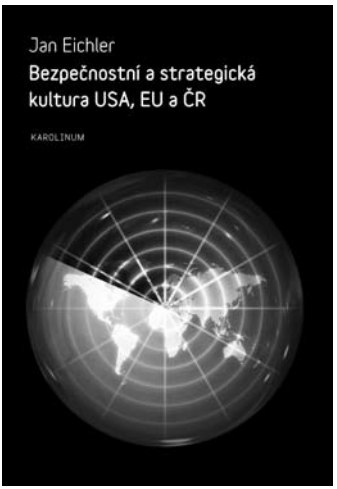

Tak se nazývá nová publikace Jan Eichlera z Ústavu mezinárodních vztahů. Autor se zabývá problematikou bezpečnosti desítky let. Jeho publikace *Terorismus a války v době globalizace: Vyhodnocování bezpečnostních hrozeb a rizik na počátku 21. století* byla ve Vojenských rozhledech recenzována. (Rašek, A.: Jan Eichler – Terorismus a války v době globalizace. Vojenské rozhledy 2/2011, s. 152-174.) Šlo o druhé, upravené a rozšířené vydání jeho stejnojmenné knihy. Svědčilo to o stoupajícím velkém zájmu o publikace s bezpečnostní problematikou. První vydání Eichlerovy knihy z konce roku 2007 bylo vyprodáno.

Nyní se Jan Eichler začal věnovat problematice bezpečnostní a strategické kultury, a to komparativně ve Spojených státech, Evropské unii a v České republice. Následovat má publikaci věnovaná bezpečnostní a strategické kultuře v Ruské federaci, Číně, Indii a Latinské Americe (zejména Brazílii) a v NATO a OBSE. Zatím pomíjí složitou situaci v Africe a bezpečnostních kulturu nejvýznamnější států v tomto kontinentu.

Vymezení bezpečnostní a strategické kultury a metodologie zpracování

Eichlerova monografie se zabývá základní charakteristikou hlavních rysů bezpečnostní a strategické kultury klíčových aktérů dnešního světa. Chce odpovědět na tři otázky: Jaké jsou historické a politické faktory bezpečnostní a strategické kultury uvedených aktérů, čím se vyznačují jejich klíčové doktrinální dokumenty schválené v posledním desetiletí a jaký byl dopad jejich bezpečnostní a strategické kultury na vývoj globálních mezinárodních bezpečnostních vztahů na počátku 21. století. Je tedy založen především na analýze dokumentů. Cílem je odhalit kauzální souvislosti zkoumaného problému, postihnout důsledky jednotlivých příčinných faktorů (causal factors), postihnout to, jak tyto faktory ovlivnily konečný výsledek. Proto se publikaci budeme věnovat podrobněji

Pod pojmem *konečný výsledek* se v případových studiích rozumí především klíčové dokumenty doktrinálního charakteru a jejich vztah k válkám, které byly vedeny v letech 2000-2010. Konkrétně to znamená, že v případě USA se hlavní pozornost zaměřila na důvody pro zahájení dvou válek v islámském světě (OEF 2001 a OIF 2003) a na jejich propojení s doktrinálními dokumenty z let 2002-2010. V případě ostatních

aktérů se pozornost soustředila na to, jaký vztah zaujali k těmto válkám, a jak se to odrazilo v jejich doktrinálních dokumentech.

Základem byla práce na detailní analýze případů, které byly zvoleny jako objekt výzkumu. Postup nejvyšších činitelů, dikci doktrinálních dokumentů a konkrétní kroky na poli mezinárodní bezpečnosti posuzovali pod zorným úhlem teoretického vymezení pojmů bezpečnostní a strategická kultura. Na základě získaných poznatků byla využívána metoda rozboru procesu, která umožňuje detailní prozkoumání pozorovaných jevů a jejich příčinných mechanismů. Tato metoda byla volena proto, aby se lépe poznal mechanismus, který v jednotlivých zemích nebo mezinárodních organizacích ovlivňoval vývoj bezpečnostní a strategické kultury.

Prvních padesát stran dvěstěstránkové studie se tak může stát i metodologickým návodem pro ty, kdo se chtějí pustit do zpracování případové studie.

Bezpečnostní kultura

Pojem *bezpečnostní kultura* vychází z poznatku, že kultura v nejobecnějším slova smyslu funguje „jako forma, vzor, jako model, který po generace ovlivňuje vědomí a chování lidí“. Bezpečnostní a strategickou kulturu autor vymezuje jako významnou myšlenkovou konstrukci, která ovlivňuje chování aktérů i jejich vzájemné interakce, a tím poznamenává i strukturu mezinárodních vztahů, která má sama o sobě materiální povahu. Autor vychází z premisy, že chování uvedených aktérů je ovlivněno či dokonce konstituováno strukturou, což podle něho znamená, že bezpečnostní a strategická kultura USA byla rozhodujícím způsobem ovlivněna tím, že jsou jedinou komplexní supervelmocí dnešního světa. K tomu je možné ještě dodat, že s tím související světový *leadership*, který se promírá i do demokratických voleb, je sdílen většinou americké společnosti.

Teroristické útoky dne 11. září 2001 měly podle Jana Eichlera zásadní a do značné míry i předurčující dopad na bezpečnostní a strategickou kulturu nastoupivšího prezidenta a jeho administrativy.

Jako velmi podnětné kritérium hodnocení úrovně bezpečnostní a strategické kultury vybral autor čtyři významné směry v této problematice ve Spojených státech. Jsou jimi hamiltonovci, jeffersonovci, wilsonovci a jacksonovci.

Hamiltonovce charakterizuje jako stoupence silné armády, kteří ji ale chtějí mít pod politickou kontrolou. Upřednostňují nevojenské nástroje bezpečnostní kultury a velký význam přikládají stabilnímu mezinárodnímu uspořádání. *Jeffersonovci* jako druhá subkultura jsou nejvíce ze všech antimilitarističtí a izolacionističtí, války považují za neúnosně nákladné a zatěžující, a proto se snaží se jim co nejvíce vyhýbat.

Velmi silným a vlivným proudem jsou *wilsonovci* – jsou známi jako idealističtí internacionalisté, přesvědčení, že demokracie je nejlepším řešením problémů světové politiky a že důležitou úlohu musejí hrát mezinárodní organizace. Jádrem tzv. wilsonovského programu je šíření liberální demokracie, prosazení otevřeného tržního systému na celosvětové úrovni a spolehlivé fungování mezinárodních institucí, jejichž posláním je regulovat konflikty, a zejména pak použití vojenské síly. Přitom až po skončení studené války se součástí tzv. *wilsonismu* stala myšlenka šíření demokracie také v celosvětovém měřítku. Jestliže tato myšlenka obecně ve wilsonovské subkultuře takříkajíc zdomácněla, konkrétní způsoby a nástroje šíření demokracie ve světě jsou předmětem rozsáhlých diskuzí.

Nejvlivnější strategickou subkulturou v USA jsou *jacksonovci,* kteří jsou přesvědčeni, že pokud USA vstoupí do války, pak musejí svého protivníka porazit co nejrychleji a co nejrozhodněji. Pokud jde o válečné nepřátele, jacksonovci je dělí na důstojné a nedůstojné a vždy trvají na jejich bezpodmínečné kapitulaci. V případě tzv. nedůstojných nepřátel jsou velice nesmlouvaví a tvrdí, což se nejvýrazněji projevilo svržením atomových bomb na japonská města Hirošima a Nagasaki v roce 1945, nebo při tvrdém postupu vůči vietkongu po dobu vietnamské války v letech 1965-1973.

Tři případové studie

- **První případová studie** se soustřeďuje na hodnocení bezpečnostní a strategické kultury USA. Zprvu se připomínají historické a politické faktory bezpečnostní a strategické kultury USA, ale hlavní pozornost se zaměřuje na období po skončení studené války, a zejména po roce 2001. Konkrétně na činnost čtyř posledních amerických prezidentů – G. H. Bushe, B. Clintona, G. W. Bushe a B. Obamy. Každého z nich hodnotí podle toho, jak přistupoval k zajišťování bezpečnosti USA, jaký nástrojům bezpečnostní strategie dával přednost, jak se choval ke spojencům a k mezinárodním organizacím, jakých dosáhl úspěchů a kde jsou naopak kontroverzní místa jeho bilance. Autor shrnuje proměny, jakými prošla bezpečnostní a strategická kultura USA za dvacet let po skončení studené války a zejména po 11. září 2001.
- **Druhá případová studie** pojednává o formující se bezpečnostní a strategické kultuře Evropské unie. Zprvu připomíná význam a vliv historických a politických faktorů, které jsou na tzv. starém kontinentě zvlášť silné a významné a vyúsťují v silný odpor k válkám a v upřednostňování politických nástrojů bezpečnostní kultury. Na jejich rozbor navazuje hodnocení hlavních doktrinálních dokumentů EU pod úhlem základních kritérií bezpečnostní a strategické kultury. Další část kapitoly je věnována hodnocení konkrétních akcí, zejména pak mírových operací EU po skončení studené války. V závěru kapitoly se posuzují shody a rozdíly mezi dlouhodobě vyprofilovanou bezpečnostní a strategickou kulturou USA na jedné straně a formující se bezpečnostní a strategickou kulturou EU na straně druhé. Při tomto srovnávání nejde o vzájemnou polarizaci obou bezpečnostních a strategických kultur, v níž by se hledaly jenom jejich vzájemné rozdíly a kde by se stavěla jedna proti druhé. Jejich vzájemné rozdíly nejsou přehlíženy, ale ani absolutizovány, kapitola se zaměřuje především na to, jaké jsou možnosti jejich vzájemného ovlivňování a doplňování mezi USA a EU.
- **Třetí případová studie** přináší nástin vývoje bezpečnostní a strategické kultury České republiky. Tento vývoj autor sleduje ve dvou rovinách, v doktrinální a v politické. Při hodnocení první roviny je těžištěm především rozbor klíčových doktrinálních dokumentů, které byly zveřejněny po roce 2000. Posuzuje je pod zorným úhlem stejných kritérií jako v případě všech hlavních aktérů dnešního světa.

Ve druhé rovině se kapitola soustřeďuje na konkrétní postupy, kterými jednotlivé vládní garnitury reagovaly na zásadní rozhodnutí nejvlivnějšího aktéra dnešního světa, jímž jsou USA. Vyúsťuje v závěr, že v rovině základních kritérií bezpečnostní kultury

má ČR blíže k Evropské unii, ale v rovině každodenní politiky se často přizpůsobuje zásadním rozhodnutím USA, které jsou dominantním členským státem NATO.

Nové pojmy a podněty

Novým pojmem se po skončení studené války stala tzv. smart power. Tuto problematiku zmiňujeme obsáhleji proto, že je nyní v centru pozornosti Evropské unie. Joseph Nye smart power vymezuje jako ideální kombinaci předností hard power a soft power. Vychází z poznatku, že samotná hard power nemůže stačit a že v některých případech může dokonce být kontraproduktivní, jak se to např. ukázalo zejména v tzv. druhé irácké válce v roce 2003). Všelékem není ani samotná soft power, pokud není jištěna odpovídající hard power a náležitou odhodlaností, nemůže se tváří v tvář výrazné přesile prosadit.

Smart power tedy je takovým působením na vnější prostředí, při kterém se ve vyváženém poměru využívají všechny dostupné nástroje síly a vlivu. Nejlepší předpoklady pro vyváženou smart power v dnešním světě mají podle Jana Eichlera USA jako země s nejsilnější a nejvýkonnější ekonomikou, s nejsilnější a nejmodernější armádou i s mnoha nástroji k ovlivňování preferencí jiných států. Využití těchto předpokladů vždy bude záležet na přístupech dané americké administrativy.

Jako memento a podnět k přemýšlení o bezpečnostní a strategické kultuře působí bilance dvou světových válek: 10 milionů mrtvých a 23 milionů raněných během první světové války a 55 milionů mrtvých (z toho 25 milionů připadá na SSSR) a 35 milionů raněných ve druhé světové válce. Za dvacet let, které nás dělí od skončení studené války, proběhlo ve světě celkem 120 válek, při nichž bylo nejméně 4 miliony zabitých a 40 milionů lidí bylo vyhnáno ze svých domovů (z nich se pak stávají utečenci nebo běženci a byly napáchány nesčetné ekonomické škody.

Autor se věnuje i **problematice militarismu**, který má dvě základní dimenze – národní a mezinárodní. Národní dimenze militarismu je dána především charakterem režimu. Militarismus je jedním z nosných pilířů diktátorských režimů – je výsledkem sekuritizace politických hrozeb, a zároveň s tím i nástrojem represivní moci. V minulosti byl příznačný především pro výbojné režimy, které usilovaly o dobytí nových území, která jim mohla poskytnout nové zdroje strategických surovin a mohla se stát i odbytišti pro jejich zboží. K militarismu se uchylovali politikové, kteří chtěli prosadit výrazné změny mezinárodního uspořádání na mezinárodní úrovni bez ohledu na názory a stanoviska jiných zemí, mezinárodních organizací, ba ani svých spojenců.

V mezinárodní rovině se militarismus vyznačuje především zveličováním závažnosti vnějších bezpečnostních hrozeb, spoléháním na vojenskou sílu a nadměrným důrazem na využívání přímého násilí, zejména pak vojenských nástrojů moci. Velmi často se vzájemně doplňuje s unilateralismem. V mnoha případech je velice kontraproduktivní – umožňuje vyhrávat války, ale není dostačující k tomu, aby se vyhrál mír. Nástroje, o které se militarismus opírá, umožňují ve velkém rozměru zabíjet, ale o to méně přesvědčovat, natož pak získávat srdce a mozky lidí.

Multilateralismus jako styl používání síly má velmi stručné negativní vymezení – je to opak unilateralismu. Není postupem, který by nebral ohled na mezinárodní právo, mezinárodní instituce, na názory jiných států nebo dokonce spojenců. Nevyznačuje se upřednostňováním vojenské síly a vojenských nástrojů před nevojenskými, jež je

typické zejména pro unipolární a bipolární mezinárodní uspořádání. Multilateralismus neusiluje o zadržování jiných ani o jejich paralyzování. Stejně tak jeho cílem není posilování vlastního postavení, síly a vlivu na úkor jiných.

Ekonomické důsledky válek

Zajímavé je Eichlerovo hodnocení ekonomických důsledků Bushovy doktríny. Podle něho bezpečnostní kultura spočívající na militarismu, unilateralismu a násilně prosazovaných změnách v islámském světě měla nejen politické, ale také ekonomické důsledky. Během prezidentství G. W. Bushe se americký federální dluh zvýšil téměř trojnásobně (z hodnoty 3,5 bilionu USD představujících 35 % HDP na 9 bilionů USD, což činí 62 % HDP) a veřejné zadlužení na jednoho obyvatele narostlo o plnou polovinu, a tak Bushovo prezidentství přineslo největší fiskální erozi v celých dějinách USA. Americká vnitřní zadluženost se dostala na nejvyšší úroveň, která se zaznamenává od roku 1792. V důsledku toho se výrazně zvýšila cena dluhové služby USA, snížily se příjmy státního rozpočtu i příjmy rodin, omezily se výdaje na zdravotnictví, školství, na sociální projekty, stále více chyběly i peníze na zahraniční mise.

Nedílně s nárůstem vnitřního dluhu se výrazně zvýšila i vnější zadluženost. USA se staly největším dlužníkem na celém světě, přičemž jejich největším věřitelem je Čína, která drží celkem 22 % veškerých amerických státních dluhopisů. USA se tak během prezidentství G. W. Bushe dostaly do situace, za které pro ně čínští bankéři představují větší nebezpečí než čínští admirálové. Právě tento aktér by mohl americké problémy vyvolané válkami v Afghánistánu a v Iráku využít k tomu, aby se stal jedním z nových vyzývatelů. Ale to je problém, který je zatím velmi nejasný a diskutabilní a který ozřejmí až vývoj v dalších letech.

Autorův pohled na české doktrinální dokumenty

Pro čtenáře Vojenských rozhledů může být nejzajímavější Eichlerova analýza doktrinálních dokumentů ČR z let 2003-2010. Byly srovnávány s doktrinálními dokumenty USA a EU.

Ze srovnání strategických dokumentů ČR z let 2004-2008 se základní filozofií **Evropské bezpečnostní strategie 2003** jasně vyplývá naprostá shoda mezi EU a ČR. Z hlediska historických zkušeností, moci a vlivu politických reprezentací, bezpečnostní a strategické kultury, má ČR objektivně mnohem blíže k EU nežli k USA. Stejně tak má ČR objektivně blíže i k formující se bezpečnostní a strategické kultuře EU, kde by nehrála tak okrajovou roli jako v případě účasti na vojenských operacích USA. Evropská bezpečnostní strategie 2003 je na základě všech svých základních faktorů, ústředních principů a strategických cílů zcela jednoznačně přijatelná pro ČR. Stejně tak jsou pro EU zcela přijatelné všechny základní přístupy a cíle strategických dokumentů ČR. Vzájemná oboustranná přijatelnost mezi EU a ČR se projevuje zejména v následujících hlavních rovinách:

1. EU a ČR mají stejné historické faktory a z toho pak vyplývá i společná váhavost a zdrženlivost ve vztahu k vyhlašování a vedení válek, k aktivní účasti na vojenských intervencích a okupacích. Nejvýrazněji se to projevuje v přístupu k těm válkám a operacím, které jsou významné z hlediska nasazení živé síly a bojové techniky, a přitom nemají mandát RB OSN.

2. EU a ČR se shodují v upřednostňování multilateralismu, preventivního působení a upevňování mezinárodního řádu, včetně respektování úlohy OSN a zejména pak Rady bezpečnosti při přijímání důležitých rozhodnutí.
3. Velkou dlouhodobou výzvu i příležitost pro bezpečnostní strategii ČR představují tři strategické cíle ESS: rozšiřování stability v Evropě, vyřešení izraelsko-palestinského konfliktu, upevnění mezinárodního řádu a práva v současném světě.

Vzájemná přijatelnost je také ve vazbě mezi USA a ČR, ale ve srovnání s vazbou mezi EU a ČR je podstatně užší. ČR se stejně jako řada dalších států její velikosti může na některých akcích a zásazích podnikaných z rozhodnutí USA podílet. Ale vojenský potenciál ČR je ve srovnání s americkým doslova zanedbatelný, a tak by úloha její armády byla z hlediska vojenského zcela marginální. Dosavadní zkušenosti ukazují, že českým maximem je rotní nebo nanejvýš praporní úkolové uskupení – vedle jednotek týlového zabezpečení by to mohly být i některé bojové jednotky, zejména pak výsadkářské. Z hlediska politického by úloha AČR mohla být problematická, především v případě rozsáhlých operací, které jsou nelegální a nelegitimní. Nejméně přijatelnou by byla účast na intervenčních zásazích a okupačních misích v zemích islámského světa.

„Afghánizace" (tálibánizace) Iráku a irákizace Afghánistánu celému světu ukázaly, jaká je základní slabina americké strategie *Regime change and imposed order:* intervencionistické a militaristické uplatňování teorie demokratického míru může mít neblahé, diskreditační následky, a to hned ve třech rovinách: vojenské, politické a ekonomické.

Riziko odvetných útoků

Účast na vojenských intervencích v zemích islámského světa by mohla vyvolat silné pochybnosti uvnitř české společnosti, zároveň s tím by mohla generovat riziko odvetných zákeřných teroristických útoků namířených nejen na příslušníky AČR v zahraničí, ale i na objekty nacházející se na území státu. Tragické zkušenosti některých členských zemí EU jsou velice vážným varováním. Nasvědčují, že účast v takovýchto operacích by mohla být v rozporu se zájmy ČR na poli bezpečnosti.

Zásadní změna z hlediska vzájemné přijatelnosti by mohla nastat v případě, že v USA by se dlouhodoběji prosadily filozofie NDS 2008 a NSS 2010, zejména pak ty jejich části, které končí s účelovým dělením Evropy na novou a starou. Odklon od idealistického dělení evropských zemí na základě jejich vstřícnosti k postupu USA a posun k jejich realistickému rozlišování podle jejich možností by byl obrovským přínosem pro celé NATO. V takovém případě by bezpečnostní strategie USA mohla být pro ČR mnohem přijatelnější, než tomu bylo doposud. Aktivní podíl na jejím uplatňování by vůbec nemusel být v rozporu s národními zájmy ČR.

Za autorovu pozornost by určitě stálo, všimnout si i toho, jak o našich bezpečnostních strategických dokumentech píší čeští autoři jak ve Vojenských rozhledech, tak např. Jiří Síla v Kapitolách o bezpečnosti (Praha: Karolinum, 1. vydání 2007, 2. vydání 2010).

- nk –

EICHLER, Jan: *Bezpečnostní a strategická kultura USA, EU a ČR.* Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2011, 216 stran, ISBN 978-80-246-1956-9, http://cupress.cuni.cz. Publikace byla zpracována v rámci grantového projektu GAČR, P408/11/2456, Bezpečnostní multilateralismus jako instituce: Teoretizace a implikace pro střední a východní Evropu.

Některé zkratky v textu:

NDS 2008	National Defence Strategy, Národní obranná strategie – stanoví jak ministerstvo obrany splní cíle zadané NSS; je zdrojem pro NMS, National Military Strategy.
NSS 2010	National Security Strategy, Národní bezpečnostní strategie – stanoví hlavní bezpečnostní zájmy Spojených států i způsoby, jak jich dosáhnout.
OEF 2001	operation *Enduring Freedom* (in Afghanistan), operace Trvalá svoboda
OIF 2003	operation *Iraqi Freedom,* operace Irácká svoboda
ESS	European Security Strategy, evropská bezpečnostní strategie, identifikuje hrozby EU i opatření jak jim má EU čelit.

Kdo je kdo:

Hamilton, Alexander, 1757-1804, pobočník a tajemník G. Washingtona, podílel se na přijetí federální ústavy USA, 1789-95 ministr financí, 1799-1801 byl v čele strany federalistů, prosazují práva centrální (federální) vlády proti jednotlivým státům; prosazoval opatření na podporu domácího hospodářství.

Jackson, Andrew, 1767-1845, senátor, prezident USA, 1829-1837, představitel liberálně demokratického hnutí, hájící zájmy středních a nižších vrstev, prosazoval antimonopolní politiku, počátek ideálu amerického selfmademana a víry v rovnost šancí pro všechny. Je považován za symbol demokratického vůdce.

Jefferson, Thomas, 1743-1826, koncipoval Vyhlášení nezávislosti, třetí prezident USA, 1801-1809, podporoval práva jednotlivých států vůči centrální vládě. Žádal nepříliš velkou, šetrnou vládu, jež se ke všem občanům chová stejně a ponechává jim co největší svobodu.

Wilson, Thomas Woodrow, 1856-1924, profesor a rektor na univerzitě v Princetonu, 1913-21 prezident USA, předložil program Nová svoboda, jehož ústřední myšlenkou byl boj proti trustům a korupci, v lednu 1918 předložil vizi nového demokratického světa v tzv. čtrnácti bodech: vyslovil v nich přesvědčení o možnosti vítězství morálky, práva a demokracie v poválečném světě; iniciátor Společnosti národů, Nobelova cena míru 1919.

Dosavadní vývoj dává za pravdu spíše pesimistům. Za dvacet let, jež nás dělí od skončení studené války, proběhlo ve světě celkem 120 válek, při nichž bylo nejméně 4 miliony zabitých a 40 milionů lidí bylo vyhnáno ze svých domovů (z nich se pak stávají utečenci nebo běženci a byly napáchány nesčetné ekonomické škody. Znovu se tak potvrdily názory ekonomů, že každá válka je plýtváním lidskými i ekonomickými zdroji, že vedle zmařených lidských životů rozbíjí ekonomicky produktivní sektory.

Jan Eichler: Bezpečnostní a strategická kultura USA, EU a ČR.
Praha: Karolinum, 2011.